

СЪТРУДНИЧЕСТВОТО МЕЖДУ УЧИЛИЩЕ И БИБЛИОТЕКА – ПРЕДПОСТАВКА ЗА РАЗВИВАНЕ НА СОЦИОКУЛТУРНИТЕ И ЛИТЕРАТУРНИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА УЧЕНИЦИТЕ

Валерия Андреева
ПГПСТТ „Георги С. Раковски“ – Плевен

С динамичните промени в обществото се развива и информационно-образователната среда на училището, изменя се ролята както на учителя, така и на ученика. Учителят се възприема не толкова като „предавател“ на знания, колкото като консултант и партньор на ученика в процеса на неговото обучение и на самоподготовката му. При протичане на тези трансформации в образованието от особено значение е да се формира у младите хора постоянен интерес към знанието като ценност, да се възпита у тях любов към четенето, да се изградят умения за ползване на новите информационни технологии, да се придобият навици за критично мислене и четивна култура.

Обучението по литература в съвременното българско училище съдейства за духовното и личностното развитие на ученика, за по-нататъшното му успешно реализиране в обществото; осигурява условия за ценностни ориентации и нагласи, свързани с чувството за национална идентичност и гражданска отговорност; формира у подрастващите активно отношение към демократичните ценности на гражданското общество.

От учебната 2007/2008 година ДЗИ по български език и литература е задължителен за всички ученици, които завършват XII клас. Този изпит е съобразен с утвърдена от Министерството на образованието учебна програма, която обхваща учебното съдържание от часовете за задължителна подготовка. Обучението по български език и литература, в частност подготовката на зрелостниците за ДЗИ, може да се осъществява не само с традиционните методи и средства на преподаване на учебния материал. Лекцията, беседата, ползването на учебника и на предложените статии в него налагат един стереотип на работа, който води до еднотипно и еднообразно за ученика изучаване на задължителния обем от автори и произведения от българската литература. Като преподавател по български език и литература все по-често се сблъсквам с факта, че изучаваните произведения, включени в учебно-изпитната програма

за ДЗИ, не са прочетени и не се познават. Това налага в часовете по литература да се преразказва, а когато е възможно и да се отдели време за прочит на литературното произведение – цялото или откъс от него. Този факт провокира търсенето на нови технологии, които да са приложими в процеса на обучение, които да предизвикат интерес и да стимулират желанието на учениците за ползотворна и разнообразна работа в часовете по литература.

Настоящата статия представя сътрудничеството между училище и библиотека, като предпоставка за развитие на социокултурните и литературните компетентности на учениците. Включването на библиотеката с различните ѝ форми (училищна, домашна, обществена, виртуална) в процеса на обучение по литература е източник на информация за авторите и техните произведения, включени в програмата за ДЗИ и възможност на учениците за проучвателска дейност. Техниките за работа с библиотеката са различни и разнообразни и позволяват на ученика да покаже своите индивидуални умения, знания и компетентности. Приложението на иновативната технология за работа с библиотеката ще мотивира учениците за самостоятелна работа с книгата, ще увеличи степента на възприемане на художествената творба, ще доведе до развиване на рецептивните и на продуктивните умения на учениците.

Библиотеката предлага на ученика разнообразна и допълнителна информация извън учебния процес, извън задължителния обем от знания, които той трябва да получи в училище. Ползването на библиотеката като общодостъпна среда за учениците, където те могат да проучат и съберат нужната информация, да сравнят и анализират текстове, да подберат необходимата им литература, води до нов подход, по-различен в обучението по литература. Библиотеката е място, където младият човек се докосва до книгата, знанието, науката, информацията. Тук основна роля има прекият контакт с книгата, която се явява средство, чрез което се осъществява общуването между автор и читател.

Учител съм в професионална гимназия, а учениците ни са с професионална и техническа насоченост, което се оказва истинско предизвикателство пред мен. Все по-трудно се работи в часовете по литература, защото съм принудена непрекъснато да поддържам жив интереса на учениците към предмета, към литературата, да ги провокирам да разсъждават и анализират прочетеното, да ги ангажирам да бъдат по-активни и самостоятелни в подготовката си за ДЗИ. В последно време наблюдавам спад в интереса към литературата като учебен предмет, липса на мотивация за четене и анализиране на изучаваните автори и творби, предвидени в учебно-изпитната програма за ДЗИ.

Това наложи търсенето на нов подход в обучението по литература, съобразен с достигането на стандартите в края на гимназиалната степен. А за да се формира творческо и критическо мислене у ученика, да се осъществи връзката автор – читател – творба, трябва да се създадат условия той да чете

допълнително, да се интересува и допълва своите знания извън задължителния обем информация, предвиден в урочните статии в учебника по литература. Четенето на художествена литература, както и на критически текстове и статии, свързани с литературните произведения, ще доведе до натрупване на по-голям опит на ученика да възприема, анализира и открива мястото си в глобалния свят, ще осъществи връзката автор – читател – творба. Затова четенето се свежда не само до ползването на учебника по литература като основен източник на знания.

В продължение на две учебни години проведох педагогически експеримент, чиято цел бе да се докаже, че сътрудничеството с библиотеката ще спомогне да се повиши ефективността в процеса на обучение по литература и ще доведе до постигане на по-високи резултати на зрелостниците на ДЗИ. Моята конкретна работа и насоки към учениците от дванадесети клас са съобразени с ДООИ и учебно-изпитната програма за ДЗИ.

Технологията за работа с библиотеката се реализира с учениците от дванадесети клас на професионалната гимназия. Педагогическият експеримент се осъществи в часовете, предвидени за изучаване на живота и творчеството на Христо Смирненски, който е част от учебно-изпитната програма за ДЗИ. Участващите в експеримента ученици са разпределени в две паралелки: контролна и експериментална. Двете паралелки са в дневна форма на обучение, по учебен план изучават български език и литература съответно 2 часа задължителна подготовка и 1 час седмично задължително избираема подготовка. Контролната паралелка се обучава по традиционния начин, а при експерименталната паралелка се прилага технологията за работа с библиотеката. Използването на двата различни подхода в образователния процес ми даде възможност да задам примерен модел на усвояване на знанията за изучавания автор, което ще доведе до по-високо качество в обучението по литература и в подготовката на зрелостниците за ДЗИ. В процеса на обучение на зрелостниците следвах стъпките при представянето на конкретния автор, както следва:

1. Провеждане на учебните часове съгласно учебното разпределение по литература в XII клас – цикъл от 7 урока върху личността и творчеството на Христо Смирненски.

2. Проучване и анализиране на литературоведската и методическата литература по разглеждания проблем.

3. Подготовка за учебните занятия: предварително поставени задачи на учениците и материали за учебните часове.

4. Изготвяне на презентации.

5. Създаване на интерпретативен текст.

6. Решаване на тест.

7. Работни листове.

8. Анализ и обобщаване на резултатите и информацията.

В подкрепа на издигнатата хипотеза за сътрудничество между училището и библиотеката ще се спра конкретно на първите два урока по-детайлно, за да се придобие представа за приложението на технологията.

В хода на първия урок се представя личностното и творческото присъствие на Христо Смирненски в българската култура и литература. Урокът се провежда в читалнята на библиотека „Христо Смирненски“. Подреден е към снимки на Смирненски, различни издания на творчеството му, на екрана върви подготвена от домакините презентация за автора. На учениците е поставена предварително задача, свързана с проучване на факти от живота и творчеството на писателя, които са оформени в доклади. В тях те отговарят на основния въпрос „Какво е отношението между идеологическите пристрастия на Смирненски и неговото гражданско поведение и творчество?.“

При поставянето на задачите за самостоятелна работа експерименталната паралелка се разделя на четири групи. Всяка група получава допълнителни задачи, както следва:

I група – да изследва значимите събития в България през първите 30 години на XX век: работа в обществената библиотека, проучване на исторически източници, подготвяне на устно изказване;

II група – да проучи развитието на световните процеси в същия период: проучване на исторически източници и подготвяне на научно съобщение;

III група – да припомни на класа основните моменти от легендарното поведение на Исус Христос: разсъждение върху проучени библейски мотиви;

IV група – да запознае класа с основните характеристики на символическата образност: изясняване на литературна терминология и литературно течение.

В началото на часа всяка от групите обсъжда събраната информация и я представя пред останалата част от класа. Решенията на групата се изписват на постер. Всеки ученик от контролната паралелка има за задача самостоятелно да се запознае с кратките биографични данни за Смирненски от учебника, като изведената информация също записва на постер. На базата на обсъдената информация и изведените решения се подготвя план за работа в часа. Така на практика се постига разширяване на културния хоризонт на учениците, както и развитие на литературните им компетентности.

Вторият урок се провежда в класната стая. Целта му е да се представи облика на Христо Смирненски като поет, основните мотиви и образи в поезията му.

Предварителната подготовка за часа е свързана с подреждане на кът с портрет на Смирненски, различни издания на творчеството му, книги, донесени от домашната библиотека на учениците, статив с постери за писане; подредени са книги със статии, показващи мястото на поета в българската литература. За домашна работа учениците са конспектирали литературнокритически статии за твореца Христо Смирненски и са се запознали с конкретни негови творби,

които са групирани според принадлежността им към смисловите ядра, които ще са обект на разглеждане в часа.

Предварителната подготовка цели да даде отговор на въпроса: „Има ли основания за твърдението, че в поезията на Смирненски паралелно съжителстват различни исторически епохи и творчески подходи?“. В урока се предвижда и специална речникова част за изясняване на всички непознати думи и понятия.

В хода на урока учениците групират познатите им от предварителния прочит стихотворения, като подчертават най-общите основания за своето решение. Целта на тази задача е да се вникне по-задълбочено в различните лирически текстове и да се определи най-общата им принадлежност към някоя от посочените мегачасти на творчеството на Смирненски. Направените изводи и обобщения се дописват в работния план от предходния час. Поставят се задачи за самостоятелна работа. Урокът завършва с решаване на Тест 1, който проверява усвоените знания дотук.

От седем урока, предвидени в разпределението на учебния материал, три от часовете по литература съм провела на територията на регионалната библиотека. Чрез прилагането на уменията за анализиране, съпоставяне, синтезиране на анализационните наблюдения, аналитичен прочит на текстовете, осъществяване на междупредметни връзки се постига развиване на литературните компетентности на учениците. За да изпълнят поставените конкретни задачи за часа, учениците продължиха да посещават регионалната библиотека, да търсят съдействието на екипа от библиотекари, да контактуват с тях по интернет. В хода на анализиране на творбите учениците вникват в съвременните проекции на проблематиката, проучват образите и мотивите, изследват тропите и фигурите на езика. Така се създават условия за по-задълбочено и целенасочено вникване в текста, за екипна работа, за осъзнаване на универсалния модел за анализ на лирическа творба.

Последният урок за Христо Смирненски протече под формата на дебат между два екипа от по трима участници във всеки клас. Ролите на учениците от двата отбора са определени предварително както по отношение на разделянето утвърждаващи и отрицаващи темата, така и във връзка с разпределянето на видовете речи сред отделните екипи. Конкретната подготовка си остава задължение на самите участници, като за повечето от тях тя протече в читалнята на библиотеката. Дебатът протече при изяснени правила. Провеждането му в часовете за обобщение дава възможност на учениците да развият умения си за целенасочено търсене на аргументи в защита на определена теза; спомага за развитието на речевите умения; задава модели на различни по тип изказвания – въвеждащи, развиващи и обобщаващи; спомага за междуличностната толерантност и приемането на позицията на опонента като естествена част от общуването между хората. Дебатът трябва да се превърне в база за обогатяване на собствените познания за света и човека.

За изпълнението на конкретните задачи, при следване на стъпките за реализиране на образователната технология, съобразена с учебното съдържание, използвах тест и създаване на интерпретативно съчинение. Основния инструментариум допълних с работни листове, планове, лекция, беседа, дискусия, дебат, научно съобщение, подчинени на процеса на обучение.

Тестът е една от изпитните форми, които осигуряват точна и обективна оценка на знанията и уменията на учениците. Всички ученици са поставени при равни условия за решаване на тестовите задачи, което им дава възможност да представят максимално добре. В процеса на приложение на технологията са включени тестове, които съдържат задачи, свързани тематично с живота и творчеството на Христо Смирненски, с мястото му в българската литература, школи и направления, характерни образи и т.н.. Всяка задача е самостоятелна и не зависи от отговора на останалите. След всеки обобщителен урок за изучаван автор следва контролен тематичен тест. Такъв тест приложих и при изучаването на Христо Смирненски, като преди това бяха обсъдени критериите и скалата за оценяване.

Като вид упражнение (интерпретация), предхождащо създаването на план за интерпретативен текст на художествена творба, в помощ на учениците предлагам примерен работен лист за анализ на лирически текст. Към работния лист са приложени критерии и показатели, с които учениците са предварително запознати. Използването на работния лист е с цел учениците да вникнат по-задълбочено в поставената тема, да обмислят структурата и съдържанието на текста, който трябва да напишат, да съставят план на интерпретативното съчинение, за да се справят по-успешно с поставената задача. По този начин те надграждат уменията си за анализ и интерпретация на текст, съобразявайки се с поставената задача. Изработването на работен лист се извършва предварително, след поставяне на темата за домашна работа и преди написването на аргументативния текст. Работният лист също се оценява по предварително зададени критерии и показатели, без да са включени в статистическата обработка на технологията.

Следващата задача е създаване на литературно интерпретативно съчинение по зададена от мен тема за домашна работа. Умението да се вниква в цялото произведение е продължителен, сложен и градивен процес. То се постига с много упражнения в часовете по литература, както и чрез самостоятелната работа на учениците над книгата, в търсене на пряк контакт с нея и прочит на изучаваното произведение. Така учениците усвояват изкуството да четат художествена литература, да търсят и анализират проблемите, които тя поставя, да виждат образите в текста и да разбират, че те са само художествено отражение на живота. Това е пътят за формиране на мнението на ученика читател, за разбирането на авторовите послания и за изграждане на собствена представа за творбата. Така той на един по-късен етап ще може да интерпретира про-

четеното и да създаде свой аргументативен текст. Качествено е съчинението, което не се отклонява от поставената тема, съдържанието и структурата му са изградени с ясни взаимовръзки между отделните елементи. Важни са и използваните синтактични конструкции и стилно-езикови средства, пунктуацията и правописът. Препоръчително е да се изготви план, преди да се премине към изработване на съчинението (да се ползва работен лист). Учениците са предварително запознати с критериите, по които ще се оценяват създадените от тях текстове.

Натрупаните материали и систематизираната информация, които са резултат от проведената предварителна изследователска работа на учениците от експерименталната паралелка, водят до идеята за създаване на презентации, представящи живота и творческата дейност на Христо Смирненски. Това показва, че при работата с библиотеката учениците имат пълна свобода при вземането на решенията за изпълнението на поставените задачи. Правото на избор води до по-голяма проява на креативността и предприемчивостта на ученика.

Изготвянето на презентации не е задължително за всички ученици, а е проява на ново творческо решение и отношение към процеса на обучение. Те са краен продукт, който надхвърля моите очаквания, и са повод за провежданите в часа дискусии. Въпреки това учениците са оценени по критерии, които създадохме съвместно с всички ученици.

Всички приложени дейности са съобразени с реализирането на учебното съдържание по български език и литература в XII клас съгласно ДООИ, с годишното разпределение на учителя, както и с учебно-изпитната програма за ДЗИ. Акцентът падна върху диалогичното четене като дейност, която стимулира задълбоченото общуване с художествената творба и се обвързва с образователните и възпитателните цели на обучение с цел развитие на социокултурните и на литературните компетентности:

- аналizationsонни наблюдения върху художествен текст (изучавана и неизучавана творба, статии, критическа литература и т.н.);
- конспектиране на литературнокритически статии;
- систематизиране и класифициране на изследваната литература и информация;
- изготвяне на план-тезис, план на урок, работен лист;
- интерпретация на изучавани творби;
- осъществяване на диалогични прочити;
- създаване на интерпретативни съчинения;
- решаване на тест;
- участие в дискусии и дебати;
- осъществяване на интертекстуални връзки с неизучавани творби при изпълнение на задачи за аналитично четене;

- създаване на виртуални галерии;
- изработване на постери;
- художествен прочит на изучавани творби – по избор;
- провеждане на уроци в нетрадиционна среда и форма;
- презентирание на готов продукт.

Всички приложени практически занятия: тестово изпитване за определяне на степента на усвоеност на учебния материал, изготвяне на работни листове, написването на доклади и реферати, показващи систематизирано предварително събраната информация от учениците, създаването на интерпретативно съчинение, в което учениците открояват актуалната за тях проблематика от съдържанието на разглежданата творба, са доказателство за успешната съвместна работа в часовете по литература и ползването на всички форми на библиотеката. Смятам, че създадените крайни продукти в процеса на обучение мога да ползвам и в бъдещата си преподавателска работа и те са потвърждение, че предложената иновативна технология е устойчива.

Неформалното обучение е в основата на иновацията. Сътрудничеството между училището и библиотеката е нетрадиционен начин на развиване на литературните и културните компетентности на учениците, мост между формалното и неформалното, продължаващото през целия живот обучение. Технологията се реализира във и извън пределите на класната стая и училището, което е предпоставка за проява на личен избор, самостоятелна работа, реализиране на нови творчески решения.

Предложената иновативна технология за сътрудничество между училището и библиотеката не се среща в ДООИ и нормативните документи. Тя има неформален и незадължителен характер, съобразена е с индивидуалните предпочитания и възрастовите възможности на ученика, има надграждаща функция и е мост между неформалното и задължителното образование, съгласно ДООИ. Работата с библиотеката намира място сред иновативните методи за формиране на социокултурни и литературни компетентности, за развиване на комуникативните умения, за стимулиране на естетическите потребности и изграждане на хуманитарна ценностна система у ученика. В нея се включва сътрудничеството на научната форма на обучение с практическата реализация. Така се преодолява пасивността в учебния процес чрез реализирането на разнообразни дейности, базирани на принципа за непосредствения досег с художествената творба и нейния аналитичен прочит, осъществява се взаимодействие с други изкуства и култури, променя се ролята на ученика – от пасивен той се превръща в активен участник в образователния процес. Всичко това прави работата на библиотеката по-ефективна и води до обогатяване на личността на ученика. Използваните разнообразни форми и дейности, в които преобладават творческите задачи, пораждаат усещането за свобода и оригиналност, за иновативност и автор-

ство при създаването на крайните продукти. Това особено проличава при тяхното презентиране, което е предпоставка за засилване на мотивацията за учене.

Като учител по български език и литература, имам прекрасната възможност да работя съвместно с регионална библиотека „Христо Смирненски“ – Плевен. Библиотеката е с изцяло ново съвременно оборудване за съхранение на печатните издания, притежава уникална машина за почистване на книгите, скенер за различни формати, трезор за връщане на заетите книги по всяко време на денонощието и т.н., богат фонд на стари и редки книжни издания, с разнообразен архив на местния печат. Тя предлага разнообразни информационни услуги, превърнала се е в място, което създава условия за релакс и социални контакти, институция с гъвкава и адекватна на промените на днешното време структура, място за популяризиране на традиционния източник на информация – книгата.

В практиката си често прибягвам до решението за провеждане на часа по литература в една от читалните на библиотеката. Смяната на обстановката, прекият досег с книгите, контактът с библиотекарите, оформянето на кът на изучавания автор, експозицията на книги, стари и непознати за учениците, които единствено тук могат да видят, са възможност за създаването на творческа атмосфера, подбуждане на по-голям интерес към литературата, към възприемане на фактите и усвояване на учебното съдържание.

Съвместната работа на библиотеката и урока по литература води до изграждане на ново отношение към книгата, нов поглед към действителността и проблемите в нея, оформяне на ново критическо мислене и отношение към литературата, до нови възможности за реализация на изученото в часовете по литература, до натрупване на опит за анализ и разсъждение, до обогатяване и разширяване на личностния кръгзор на ученика, до разкриване на индивидуалните му нагласи и креативното му отношение към проблематиката. Присъствието на учениците в сградата на обществената библиотека, ползването на училищната, виртуалната и домашната библиотека, смяната на училищната обстановка, класната стая с нова, по-различна среда, всичко това подтиква и най-нежелаещите да работят да потърсят информация по начин, по който на тях им допада. В края на експеримента точно тези ученици заключиха, че искат все така да се работи в часовете по литература. Това ме кара да бъда оптимист, да вярвам, че всеки ученик може да работи, стига да се намери път до него, който да провокира желанието му за четене и учене. Съвместната работа с библиотеката доказва, че неформалното образование има своето място в процеса на обучение и то може да подпомогне да се изпълнят Държавните образователни изисквания. Смятам, че библиотеката трябва да се превърне в място за неформално образование и мост между училището и свободното време на учениците.

В края на педагогическия експеримент направих обобщение и статистическа обработка на всички показани резултати от проведените практически задачи. Отчетените разлики в резултатите, макар и не толкова големи, доказват успешното приложение на технологията за работа с библиотеката. Резултатите по отделните критерии и показатели от теста и интерпретативния текст показват, че повечето от учениците вече могат да събират, извличат и класифицират информация, могат да я използват и прилагат в подходящия момент. Видимо забелязвам промененото отношение към предмета и най-вече в предварителната подготовка за часа. Учениците прилагат умело модела на работа при изучаването на конкретния автор в процеса на обучение по литература. Освен ползването на учебника по литература те продължават да използват всичките варианти на библиотеката, самостоятелно и в екипи да пишат план за работа в часа, с лекота да създават работни листове и интерпретативен текст. Не са без значение и ролята на междупредметните връзки и досегът до другите изкуства в процеса на приложение на технологията – доказателство за развитие на културните им компетентности. В процеса на търсене и работа учениците имаха възможност да се докоснат до красивото и грозното, да погледнат от друг ъгъл на проблематиката, развивайки собственото си критическо отношение към действителността. Събуждането на интереса у ученика го мотивира да извърши активна познавателна дейност, да използва своите предварителни познания върху поставената тема. Това доведе и до повишаване на активността му, от пасивен ученикът се превърна в активен участник в образователния процес. Създадените текстове по време на експеримента показват развитие на езиковата и литературната компетентност на обучаваните, разширяване на обхвата на знанията за литературния процес, умение за дебатирание и аргументиране на теза. В подкрепа на казаното са създадените продукти: презентации, ученически текстове за домашна работа, работни листове и планове, проведените дискусии и дебат. Описаният педагогически експеримент няма претенциите да е изчерпателен, да е всеобхватен и завършен. Той остава отворен за развитие на нови теми и идеи с цел повишаване на ефективността на обучителния процес.

Предложената технология на сътрудничеството между училище и библиотека е по-различен подход за съвременното обучение по български език и литература, съобразен и съвместим с ДООИ. Резултатите показват развитие на социокултурните и литературните компетентности на учениците, констатира се повишена мотивация за учене, развитие на критическото мислене, по-голям интерес към предмета, художествената литература и другите изкуства.

Смятам да продължа да прилагам този модел на работа в бъдещата си педагогическа практика, защото той е по-интересен, по-разнообразен, по-привлекателен и е възможност да се разчупи традиционният процес на обучение. Констатираните резултати от експеримента ми дават основание да заключа,

че съвместната работа с библиотеката ще се превърне в устойчив модел за работа между формалното и неформалното образование, ще продължи да се прилага в посока на изграждане на навици за учене през целия живот.

Чрез приложението на тази образователна технология учениците ще се справят с проблема „четене“, ще се провокира положителното им отношение и интерес към изучаваните автори на българската литература, ще се постигнат по-добри резултати на ДЗИ.

Съвместната работа на училището с библиотеката се превръща в мост на знание и нравствени ценности, мост за възпитаване, усъвършенстване и до-развиване на личността на ученика. Младите хора изграждат умения самостоятелно да вземат решения, да правят своя избор, да израстват като креативни личности, способни да се изправят пред предизвикателствата на живота.

THE COOPERATION BETWEEN A SCHOOL AND A LIBRARY – PREMISE FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIO-CULTURAL AND LITERARY COMPETENCES OF THE STUDENTS

✉ **Mrs. Valeriya Andreeva**

Teacher of Bulgarian Language and Literature
„G.S.Rakovski“ Vocational School,
5800 Pleven, Bulgaria
E-mail: val_andr@dbv.bg